

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права та правоохоронної діяльності

КРИМІНОЛОГІЯ

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ З ТЕМИ 7:
«КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ»**

Конспект лекції підготувала: Плутицька К. М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального
права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету

Запоріжжя — 2025

ТЕМА 7 «КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ»

«Спроба самоствердження шляхом знищення собі подібного, є головним принципом нікчемності»

Конфуцій

План:

- I. Поняття та загальна характеристика насильницької злочинності.**
- II. Кримінологічна характеристика насильницької злочинності.**
- III. Кримінологічна характеристика особи, яка скоює насильницькі кримінальні правопорушення.**
- IV. Детермінанти насильницьких кримінальних правопорушень.**
- V. Запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням.**

I. Поняття та загальна характеристика насильницької злочинності.

У сучасній українській кримінології кримінологічна характеристика та проблеми запобігання насильницької злочинності займає одне з провідних місць.

Під насильством у кримінальному праві традиційно розуміють, фізичний або психічний вплив однієї особи на іншу, який порушує право останньої на особисту недоторканність, який вчинюється для досягнення певного кримінально протиправного результату. Отже виокремлюють дві форми насильства: фізичне та психічне.

Фізичне насильство — протиправний фізичний вплив на фізичну сферу, тілесну недоторканість особи, яким спричинюється шкода останній;

Психічне насильство — погроза фізичним насильством або спричинення іншої шкоди (матеріальної, моральної, честі й гідності) особі, або близьким для неї людям.

Насильство характеризується такими **ознаками**:

- насильство здійснюється проти або поза волею потерпілого;
- насильство пов'язане з фізичним або психічним впливом на потерпілого;
- застосування насильства може заподіяти шкоду потерпілому;
- умисний характер дій;
- насильство може бути як засобом досягнення мети, так і самою метою

Мета, з якою застосовується кримінальне протиправне насильство, може бути різною, як то: силою примусити до певної дії (бездіяльності); обмежити силою можливість вільної дії; здійснити розправу (помсту), у т.ч. із позбавленням життя; виставити особу в невігідному для неї (компрометуючому) вигляді; позбавити особу життя або завдати шкоди її здоров'ю як самоціль тощо¹.

Розуміння ж насильницької злочинності є неоднозначним. Є дві точки зору до визначення цієї категорії:

а) **«широке розуміння»** полягає в тому, що основою об'єднання кримінально протиправних діянь у кримінологічно-значущу групу (в тому числі насильницьких кримінальних правопорушень) можна вважати такі 3 ознаки, критерії:

¹ Денисов С.Ф., Денисова Т.А., Кулик С.Г. Кримінологія. Особлива частина: навчальний посібник. Запоріжжя: КПУ, 2012. С. 68.

— спосіб дії кримінального правопорушника (фізичне насильство або загроза його застосування)

— форма вини (тільки умисел). Тілесні ушкодження й, навіть смерть потерпілого від необережних кримінальних правопорушень, не пов'язані з поняттям насильства, оскільки кримінальний правопорушник не мав на меті їх настання. Тому вони не входять до складу насильницьких кримінальних правопорушень.

— об'єкт посягання (тільки фізичний статус особистості: життя, здоров'я, статеві свобода та недоторканість, тілесна недоторканність).

З цих позицій у число насильницьких кримінальних правопорушень, крім кримінальних правопорушень проти особистості, належать також грабежі, розбої, захоплення заручника, кримінальні правопорушення терористичної спрямованості та інші кримінальні правопорушення, які посягають поряд з іншими об'єктами на безпеку особистості.

б) *«вузький підхід»* до розуміння насильницької злочинності полягає в тому, що найбільш адекватно кримінологічну суть кримінального правопорушення відображає мотивація (критерій розподілу кримінальних правопорушень на кримінологічні групи). Тому насильницька злочинність охоплює сукупність кримінальних правопорушень, під час скоєння яких насильство (а точніше, насильно-егоїстичне самоствердження) є елементом мотивації, а не тільки засобом досягнення будь-якої іншої мети (користь, політичні цілі тощо). З цих позицій грабїж, розбій, терористичні акти тощо до числа насильницьких кримінальних правопорушень не належать, тому що в них насильство носить інструментальний характер, тобто є засобом досягнення будь-якої іншої мети (так звана інструментальна агресія).

На нашу думку, раціонально зерно міститься в обох підходах, тому пропонуємо під *насильницькою злочинністю* розуміти *сукупність кримінальних правопорушень, спрямованих як на конкретну особу, так і на невизначене коло осіб, які скоюються умисно з використанням фізичного, психічного, психологічного та іншого насильства, яке може бути як засобом досягнення мети, так і елементом мотивації.*

Об'єктами посягання насильницьких кримінальних правопорушень можуть бути життя та здоров'я людини, честь та гідність особи, духовний розвиток, громадський порядок (у поєднанні зі здоров'ям людини), статеві недоторканість і статеві свобода тощо².

Більшість насильницьких кримінальних правопорушень кульмінацією мають безпосередньо насильство, вчинивши яке, кримінальний правопорушник вважає, що досяг своєї мети. *Мотивами* цих кримінальних правопорушень можуть бути помста, ревності, заздрість, хуліганські спонування, гіпертрофований статевий інстинкт, садистські нахили. Здебільшого в основі механізму кримінально протиправної поведінки виявляється агресивно-зневажливе, цинічне ставлення до особи, її життя, фізичного і психічного здоров'я, честі й гідності.

За ступенем суспільної небезпечності, тяжкості завданої шкоди насильницькі кримінальні правопорушення займають особливе місце серед інших кримінально протиправних проявів. Вони посягають на основні людські цінності, є найбільш трагічними й засуджуваними з погляду більшості громадян.

² Там же. С. 69

Серед насильницьких кримінальних правопорушень також виокремлюють найбільш небезпечні посягання, так звані *тяжкі насильницькі злочини*: умисні вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження, кваліфіковані зґвалтування та деякі інші діяння. Вони не вичерпують усієї повноти кримінологічної характеристики даної групи кримінальних правопорушень, але кількісно, й особливо якісно, зумовлюють її.

Віднесення до зазначеного різновиду злочинності вбивств, заподіяння шкоди здоров'ю, низки статевих кримінальних правопорушень (і насамперед зґвалтувань) не вимагає особливих пояснень: механізм кримінально протиправної поведінки в цих випадках пов'язаний із посяганням на життя, здоров'я, статеву свободу та статеву недоторканість особи. Деякі автори також відносять до групи насильницьких кримінальних правопорушень *хуліганство*, обґрунтовуючи це тим, що: 1) воно за вказаними вище ознаками дуже схоже з насильницькими кримінальними правопорушеннями, оскільки в багатьох випадках також пов'язано з посяганням на особистість; 2) схожа їхня мотивація (насильницьке егоїстичне самоствердження), 3) ідентичний причинний комплекс та характеристика особистості кримінального правопорушення. Крім того, зазначається, що між хуліганством і тяжкими насильницькими кримінальними правопорушеннями є кримінологічний баланс, тобто у разі послаблення запобігання хуліганству зростають тяжкі насильницькі кримінальні правопорушення й навпаки у разі посилення заходів спрямованих на запобігання хуліганству зменшується насильницька злочинність. Дещо іншої позиції дотримується В. Голіна. Так, науковець визнає хуліганство специфічним видом кримінально протиправного насильства, але наполягає на істотних відмінностях у природі, мотивації, у різній патології особи кримінальних правопорушників, обставинах, які зумовлюють хуліганство та інші насильницькі кримінальні правопорушення³.

До кримінальних правопорушень, які складають структуру насильницької злочинності, ми відносимо:

1) *насильницькі кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України* (ст. 109, ст. 112, ст. 113 Кримінального кодексу України (далі – КК України);

2) *насильницькі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи* (ст. ст. 115–118, 120–127, 129, ч. 2, 4, 5 ст. 134, ч. 2 ст. 142, ч. ч. 2, 3 ст. 143, ст. 144 КК України);

3) *насильницькі кримінальні правопорушення проти волі честі та гідності особи* (ст. ст. 146–147, 149, ч. 2 ст. 150–1, ст. 151, ст. 151–2 КК України);

4) *насильницькі кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності* (ст. ст. 152–154 КК України);

5) *насильницькі кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина* (ч. 2, 3 ст. 157, ч. 4 ст. 159–1, ч. 2 ст. 161, ч. 2 ст. 162, ч. 2 ст. 171, ст. 173, ст. 174, ч. 2 ст. 180 КК України);

6) *насильницькі кримінальні правопорушення проти власності* (ч. 2 ст. 186, ст. 187, ст. 189, ст. 195 КК України);

7) *насильницькі кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності* (ст. 206, ч. 2 ст. 206–2 КК України);

³ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / за ред. В. В. Голіни та Б. М. Головкина. Х.: Право, 2014. С. 199.

8) *насильницькі кримінальні правопорушення проти громадської безпеки* (ст. ст. 257–258-1, 261, 262, ч. 2 ст. 265-1, ст. 266 КК України);

9) *насильницькі кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту* (ч. 2 ст. 278, ст. 280, ч. ч. 2, 3 ст. 289 КК України);

10) *насильницькі кримінальні правопорушення проти громадського порядку і моральності* (ст. ст. 294, 296, ч.3 ст. 297, 299, ч. 3 ст. 301-2, 303 КК України);

11) *насильницькі кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення* (ст. ст. 308, 312- 314 КК України);

12) *насильницькі кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів* (ст. ст. 340–346, 348–350, 355, 357 КК України);

13) *насильницькі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг* (ч. 2 ст. 365, ч. 3 ст. 369-2, ст. 369-3 КК України);

14) *насильницькі кримінальні правопорушення проти правосуддя* (ст. ст. 371, 373, 377, 379, 386, 392, ч. 2 ст. 393, ст. ст. 398, 400 КК України);

15) *насильницькі кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)* (404, 405, 406, 410, ч. 2,3 ст. 426-1, ч.2, 3 ст. 431, ст. 435-1);

16) *насильницькі кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку* (ст. ст. 437–439, 442- 444, 446, 447 КК України).

Крім того, залежно від набору криміногенних явищ, а також структури і процесів, що лежать в основі міжособистісних криміногенних конфліктів І. М. Даньшин та В. В. Голіна серед насильницьких кримінальних правопорушень виокремлюють:

— *сімейно-побутові*. Насильницькі злочини цієї групи традиційно виокремлюються за ознакою сфери їхнього скоєння — сімейно-побутових відносин. Головним типом мотиву цих кримінальних правопорушень є тривала побутова й сімейно-побутова конфліктність між злочинцем і жертвою;

— *ситуаційні*. Цю групу кримінальних правопорушень становлять ситуаційно-дозвільні вбивства й тяжкі тілесні ушкодження, основу яких, зазвичай, складають одноразові сутички між злочинцем і потерпілим. До цієї групи можна віднести умисні вбивства й тілесні ушкодження, які скоюються з хуліганських мотивів, деякі злочини з корисливих та інших мотивів, імпульсивні насильницькі злочини;

— *ті, що заздалегідь плануються*. Дана група кримінальних правопорушень є різноманітною за своїми мотивами та детермінуючими їх криміногенними чинниками. До цієї групи кримінальних правопорушень належать: умисні вбивства й тяжкі тілесні ушкодження, заподіяні з корисливою метою; скоєні у зв'язку з виконанням потерпілим посадового або громадянського обов'язку; скоєні для приховування іншого кримінального правопорушення або полегшення його скоєння, а також поєднані зі згвалтуванням, помстою, ревнощами; подружні вбивства, вбивства на замовлення;

— *патологічні*. Цю групу кримінальних правопорушень становлять умисні вбивства й тілесні ушкодження, що скоюються особами, які мають аномалії психіки, котрі не виключають їхньої осудності (хронічний алкоголізм, психопатія, залишкові

явища черепно-мозкової травми, органічні захворювання центральної нервової системи, наркоманія, сексуальна патологія, хромосомні аномалії, деякі психічні захворювання, деякі акцентуації особи тощо).

II. Кримінологічна характеристика насильницької злочинності.

Питома вага насильницьких кримінальних правопорушень складає 25% у загальній структурі злочинності (за даними Генеральної прокуратури за 2024 роки).

У структурі насильницької злочинності найбільшу питому вагу мають насильницькі злочини життя та здоров'я особи (63%); насильницькі кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (23%); насильницькі кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (4%).

З насильством у сім'ї пов'язано 7% зареєстрованих кримінальних правопорушень.

З використанням зброї скоюються 13,6% насильницьких кримінальних правопорушень.

При оцінці рівня насильницьких кримінальних правопорушень необхідно враховувати великі розміри латентної злочинності, як прихованої, так і природної.

Аналіз географії насильницької злочинності в Україні свідчить, що найвищі коефіцієнти інтенсивності насильницької злочинності з розрахунку на 100000 населення спостерігаються у м. Києві, Одеській області, Харківській області, Сумській області і Запорізькій області. Найнижчі коефіцієнти інтенсивності насильницької злочинності зафіксовані у Чернівецькій області, Тернопільській області, Івано-Франківській області. Як справедливо зауважує В. М. Бесчастний, інтерпретація отриманих даних вимагає врахування фактору скорочення території обліку кримінальних правопорушень, до якої не потрапляють АР Крим та окремі райони Донецької і Луганської областей, тимчасово непідконтрольні українській владі, особливо з урахуванням того, що Донецька та Луганська області традиційно належали до найбільш криміногенних регіонів⁴.

Переважає частина тяжких насильницьких кримінальних правопорушень скоюється місцевими мешканцями за місцем їх проживання. Крім того поширення тяжких насильницьких кримінальних правопорушень у містах і сільській місцевості має відмінність, але незначну. Влітку їх реєструється більше, ніж узимку⁵.

III. Кримінологічна характеристика особи, яка скоює насильницькі кримінальні правопорушення.

Соціально-демографічні ознаки особи тяжкого насильницького кримінального правопорушеника. Особи, які скоїли насильницькі кримінальні правопорушення, частіше знаходяться у віці 18-28 років (43%), 29-39 (33%).

Переважає більшість насильницьких кримінальних правопорушень скоюються чоловіками – 94%.

⁴Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2017. №1. С. 208.

⁵ Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / за ред. В. В. Голіни та Б. М. Головкина. Х.: Право, 2014. С. 199.

Більшість тяжких насильницьких кримінальних правопорушень скоюються особами з повною загальною середньою або базовою загальною середньою освітою – 66%.

Переважає більшість тяжких насильницьких кримінальних правопорушень скоюються громадянами України – 98%.

За соціально-рольовими ознаками особи, які скоюють кваліфіковані вбивства, здебільшого не мають сім'ї, серед осіб, засуджених за тяжкі тілесні ушкодження, майже 50% неодружених. Значна частина кримінальних правопорушників розлучена. 11% осіб, які скоїли тяжкі насильницькі кримінальні правопорушення були учнями або студентами навчальних закладів; 69% були працездатними, які не працювали і не навчались.

27% осіб, які скоїли тяжкі насильницькі кримінальні правопорушення перебували у стані алкогольного сп'яніння і ще 0,4% у стані наркотичного сп'яніння.

Такі особи зловживають спиртними напоями, негативно себе поведуть, не мають будь-якої професії, постійно створюють криміногенні ситуації. 40% - група робітників і працівників сільського господарства, працівники некваліфікованої праці.

Кримінально-правові ознаки. Серед заздалегідь замислених, спланованих і підготовлених убивств і тяжких тілесних ушкоджень переважно 55% скоюються у робочі дні тижня, у вечірній – з 18 до 24 години або нічний чи вранішній час – з 0 до 6 годин (25 %).

24% осіб, які скоїли насильницькі кримінальні правопорушення діяли у складі групи.

37% тяжких насильницьких кримінальних правопорушень скоєно особами, які раніше скоювали кримінальні правопорушення.

Серед засобів скоєння кримінальних правопорушень здебільшого використовують вогнепальну зброю, вибухові речовини, однак нерідко (25%) і колючо-ріжучі предмети. Дещо іншою є диференціація зброя скоєння вбивств на замовлення. Тут значно переважає (75%) автоматична та напівавтоматична зброя, а застосування вибухівки і холодної зброї є помітно рідшим (по 10%). Помітно зростає використання при скоєнні замовлених убивств авто-, мототранспорту: як під час руху останнього в момент ураження жертви, так і для швидкого залишення місця події.

Морально-психологічні риси: імпульсивність, психопатичність, примітивність потреб, різні психічні аномалії, які мають соціальне і біопсихологічне походження. Так, за даними судово-психіатричних експертиз у кримінальних справах, більше як третина злочинців-убивць мали травми голови, наслідком чого стали відхилення психіки (агресивність, мстивість, надмірна підозрілість, грубість, брутальність тощо). Не виключено, що ці явища мають своїм джерелом хронічний алкоголізм, наркотизм, а також неодноразову судимість тощо.

Мотиви : майже 50 % потерпілих при вбивствах без обтяжуючих обставин – це подружжя, у тому числі колишні, особи, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Таке не є характерним для кваліфікованих видів убивств, хоча й тут кожний шостий потерпілий – подружжя або розлучені. Основна маса потерпілих припадає на осіб, знайомих із злочинцем (спільна робота, місце проживання і проведення дозвілля). Часто їх соціальний стан і морально-психологічні риси

збігаються із рисами кримінальних правопорушників. Однак ці риси різняться, якщо жертвами кримінальних правопорушень стають інші категорії населення (підприємці, бізнесмени, заможні громадяни, пенсіонери тощо). Серед мотивів насильницьких кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи головне місце займає користь. Стосовно незаконного позбавлення волі або викрадення людини мотивами також можуть виступати особисті неприязні відносини, помста, отримання необхідної для кримінальних правопорушників інформації тощо. Захоплення заручників супроводжується ще й специфічними цілями: втеча з місць позбавлення волі або звільнення особи з місць позбавлення волі; виїзд за кордон; прагнення вплинути на рішення посадовця органу виконавчої влади, правоохоронного органу, суду тощо.

Типи насильницьких кримінальних правопорушників залежно від спрямованості особи та конкретної життєвої ситуації:

- *випадкові*, дії яких представляють неадекватну реакцію на конфлікт, що раптово виник або пов'язані з разовим попаданням в обстановку інтенсивного групового тиску (наприклад, п'яна сварка після спільної випивки);
- *ті, що замикаються на конфлікті*, дії яких зазвичай завершують наростаючий (що триває) конфлікт у родині, побутовому оточенні;
- *негативно орієнтовані*, дії яких пов'язані з відносно розвиненими негативними орієнтаціями, з наявністю попереднього досвіду протиправної діяльності;
- *злісні*, чиї навмисні дії кримінальних правопорушників в значній мірі втрачають ситуаційний характер;
- *звичні*, які неодноразово брали участь у ліквідації міжнаціональних або інших конфліктів, скоюють кримінальні правопорушення під впливом звички до насильницької поведінки;
- *професійні*: професійні кілери, які скоюють замовлені насильницькі кримінальні правопорушення.

IV. Детермінанти насильницьких кримінальних правопорушень.

Особливістю причинної обумовленості насильницьких кримінальних правопорушень є наявність двох типів джерел детермінації: внутрішніх (стосовно особистості кримінального правопорушника) та зовнішніх.

Зовнішні джерела детермінації — негативне соціальне оточення, негативний вплив різних соціальних чинників у процесі соціалізації (недоліки виховання, поганий приклад тощо). Зовнішні джерела проявляються у формі причин створення криміногенних якостей, чинників їхньої стійкості, умов, що ускладнюють правомірну поведінку й полегшують протиправну. Внутрішні імпульси до кримінального правопорушення — результат патологічних процесів у психіці, які не виключають осудності.

Сьогодні до основних криміногенним детермінант насильницької злочинності кримінологи відносять:

- посилення масштабів і ступеня соціальної конфліктності в суспільстві у зв'язку з різкою диференціацією населення, втрата особистої перспективи, матеріальні й житлові проблеми провокують на агресивне розвантаження;
- корінна переоцінка колишніх цінностей і моральних норм, знецінення в масовій свідомості людської особистості і все більше визнання культу грошей;

— недоліки сімейного виховання: приклади насильства і грубості; нездатність сім'ї перешкодити формуванню негативних якостей у дитини під впливом інших детермінант; нездатність батьків скорегувати розвиток особистості, виправити її, переконати, сформувати позитивні якості;

— недоліки шкільного виховання: діти, які не здатні сприйняти стандартну програму, відстають у навчанні, починають прогулювати заняття, озлобляються на однокласників, кидають школу — і суспільство втрачає канал соціального контролю; багато шкільних функціонерів розглядають головним завданням школи передачу дітям певної суми знань. Формування особистості, розвиток індивідуальної культури дитини, корекція й компенсація вад сімейного виховання за такого підходу або відходять на задній план, або взагалі втрачаються з уваги; деградація соціальної структури, недофінансування освітньої галузі призводять до того, що найбільш здібні педагоги йдуть у приватні навчальні заклади, а ті педагоги, що залишаються державних закладах освіти не мають ні достатнього матеріального забезпечення, ні відповідного стимулювання.

— нерозвиненість сфери дозвілля;

— алкоголізація й наркотизація населення, збільшується в структурі населення кількість осіб з аномаліями в психіці (1/3 вбивць мають патології в психіці, особливо неповнолітні, насильники й рецидивісти);

— недостатні заходи з запобігання з незаконним обігом зброї;

— недоліки в охороні громадського порядку — вулична насильницька злочинність;

— неефективне функціонування правоохоронної системи, яка демонструє безсилля закону і продукує досвід безкарних правопорушень і кримінальних правопорушень;

— недоліки ранньої профілактики насильницьких кримінальних правопорушень (насамперед сімейно-побутові конфлікти);

— роль жертви, недоліки віктимологічної профілактики кримінальних правопорушень;

— непродумана інформаційна політика;

— негативна роль засобів масової інформації;

— відсутність нормально функціонуючої мережі органів виявлення і блокування осіб із патологією психіки, генеруючої схильність до насильства.

— кримінальна самодетермінація — розвиток представниками злочинного світу схильності до насильства в молоді.

Головною ж суб'єктивною причиною тяжких насильницьких кримінальних правопорушень прийнято вважати *агресивність*. До розуміння сутності й походження агресії в науковій літературі є 2 полярних підходи.

Згідно з першим *агресивність є вродженою, біологічно доцільною й генетично притаманною людині якістю*. Прихильники цього підходу визначають агресивність як одну з базисних функцій, невід'ємну властивість глибинних шарів нашої психіки, що визначає здатність людини до цілеспрямованих дій. У зв'язку з цим виділяють *конструктивну й деструктивну агресію*. Конструктивна агресія позитивна, допомагає протистояти шкідливим для людини впливам, долати життєві труднощі, зумовлює творчу активність особистості, допомагає досягати успіху, тому вона є корисною й соціально-адаптивною. Будь-яка особистість повинна мати цю якість (розвинена агресія повинна бути у військовослужбовців, спортсменів).

Деструктивна агресія негативна, носить руйнівний характер, призводить до асоціальних вчинків, у тому числі кримінально протиправної поведінки. У деяких агресія явно виражена, в інших — прихована і вимагає для свого прояву певних ситуацій.

Згідно з другим підходу *агресивність* — це результат соціалізації, а не вроджена якість, агресивність суперечить сутності людей. Агресивність — це особистісна позиція, яка полягає в наданні переваги використанню насильницьких засобів для вирішення своїх проблем. Формуванню агресивних якостей у суб'єкта сприяють чинники мікро- (внутрісімейний конфлікт, навчання насильству, жорстоке поводження з дітьми) і макросередовища (зміна системи цінностей у суспільстві, поглиблення соціальної диференціації населення)

Однак обидва підходи виходять із того, що причини тяжкої насильницької злочинності носять соціальний характер. Відповідно до першого підходу — причини насильницької злочинності полягають у тому, що суспільству не вдалося сформуванню правової тону агресії, прищепити певні рамки, духовні якості особистості, тобто причина — брак соціалізації. Відповідно до другого підходу — сама агресивність — результат соціалізації.

Існує кілька концепцій пояснення появи агресії.

Альфред Абель. Він вважає причиною агресивності комплекс неповноцінності. Комплекс неповноцінності — це особлива форма світовідчуття й поведінки окремих людей. Це стійка впевненість людини у власній неповноцінності як особистості. Формується це якість ще в ранньому дитинстві. У дитинстві будь-яка дитина відчуває свою неповноцінність. У деяких це відчуття проходить із віком, а в інших через несприятливі зовнішні умови це почуття залишається досить довго. Поступово воно витісняється в несвідоме. Така людина не впевнена в собі, соціально непристосована, завжди звинувачує у своїх невдачах інших. Комплекс неповноцінності — завжди перехід у комплекс переваги, комплекс влади. Почуття ущербності завжди веде до пошуку шляхів вирішення. Така людина прагне до самоствердження за будь-яку ціну, прагне піднятися над оточуючими, підпорядкувати їх собі. Виникає жага до влади.

Фрустраційна теорія. *Джон Доллард*. Агресивна поведінка зумовлена особливим станом психіки людини, що виникає внаслідок непереборних перешкод на шляху до досягнення її цілей і планів. Фрустрація — конфліктний, емоційний стан, який виникає внаслідок катастрофи планів, переживання великої невдачі. Фрустрація є причиною агресивних посягань людини, як на джерело фрустрації, так і на інші об'єкти, непричетні до виникнення фрустрації. В останньому випадку відбувається зміщення агресії на людей, які не причетні до проблем цієї людини. Винний за допомогою насильства над ними знімає психологічну напругу.

Теорія соціального навчання. *Альберт Бандура*. Агресія є результатом навчання за допомогою спостереження. Агресивну манеру поведінки ми засвоюємо за допомогою спостереження за оточуючими і зазначаючи наслідки цих дій. Спостереження за людьми і власний досвід говорить нам, що агресія іноді приносить нам певну вигоду, тому людина приймає таку модель поведінки.

V. Запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням.

Заходи запобігання насильницькій злочинності:

1. Розробка та проголошення державою своїх основних моральних принципів, цінностей і правових норм, активне впровадження їх у свідомість населення ЗМІ, творами літератури та мистецтва буде здійснювати вплив на оздоровлення морально-психологічного клімату, сприяти формуванню суспільної думки, яка дійсно засуджує негативні та протиправні способи досягнення життєвого успіху, високої матеріальної забезпеченості осіб, що порушують норми моралі та права.

2. Забезпечення державою «людських умов», що є необхідною умовою зниження конфліктності в суспільстві і кримінальних правопорушень як засобів розв'язання конфліктів.

3. Підвищення рівня правового навчання і правового виховання.

4. Забезпечення своєчасного розкриття кримінальних правопорушень і застосування до винних встановлених законом заходів покарання. Широке розповсюдження уявлень про безкарність, можливість відкупитися, про всемогутність злочинності веде до зростання насильницьких кримінальних правопорушень нестійких осіб, які приймають рішення залежно від стану зовнішнього соціального контролю за їхньою поведінкою.

5. Розробка комплексної програми зниження впливу кримінально протиправної ідеології на молодь. Поглиблення насильницької злочинності відмічається на фоні поширення професійними й організованими кримінального правопорушниками своїх поглядів і психології: у засобах масової інформації, у літературі постійно обговорюється думка про «благородство» злодіїв у законі, моральних принципів і норм поведінки, діючих у їхньому середовищі, їхня безкорисливості й, навіть людинолюбстві.

6. Створення на державному рівні системи психолого-психіатричної допомоги, раннього виявлення та діагностики відхилень у психічному розвитку особи (в навчальних закладах) здатне позитивно позначитися на скороченні насильницької злочинності.

7. Запобіганню побутової ситуативної злочинності могли б сприяти різного роду консультації, центри, у яких психологи, соціологи, юристи могли б надавати необхідні допомоги подружжю, дітям.

8. Впровадження заходів щодо зменшення безробіття та зниження ефекту її негативних психологічних наслідків. Запобіжне значення має функціонування пунктів психологічної допомоги при Центрах зайнятості населення, орієнтованих не тільки на офіційно зареєстрованих безробітних, але й тих, хто через різні обставини залишився без постійного джерела доходу.

9. Розробка правових основ для здійснення контролю за поведінкою тих категорій населення, які так чи інакше опинилися в групі ризику, профілактичної роботи з ними — достатньо дієвий захід запобігання тяжким насильницьким кримінальним правопорушеннями проти життя і здоров'я в справжніх умовах (особливо з побутовою злочинністю). До групи ризику належать:

- особи, що тривалий час не мають постійних джерел доходу.
- безробітні;
- які систематично зловживають алкоголем;
- раніше судимі, що ведуть аморальний або протиправний спосіб життя (скоюють дрібне хуліганство, зловживають алкоголем);
- особи без постійного місця проживання, що займаються бродяжництвом і жебрацтвом;

— *неповнолітні й молодь 18–24 років, що не навчаються й не працюють.*

10. Вдосконалення етично-статевого виховання, і насамперед в сім'ї. Соціальний аспект запобігання передбачає правильне статево-рольове виховання, яке повинне бути спрямоване на ознайомлення дітей зі статевими відмінностями, а не асексуальність (обсмикування, залякування й покарання за перших же натяків на сексуальні прояви).

11. Комплексна профілактика суспільно небезпечних дій і реабілітація осіб із психічними розладами, зокрема порушеннями сексуальної поведінки, що мають соціально небезпечні установки.